

Türkiye’deki kooperatiflerin yapısı değişmeli mi?

Zelha ALTINKAYA¹

Özet

Bu araştırmada, yüzyıldan fazla geçmişi olmasına rağmen, özellikle 1980 sonrasında çok etkin olmayan kooperatiflerin, ekonomi içindeki etkinliği ve değişme ihtiyacına ilişkin bir sorgulama yapılmıştır. Söz konusu araştırmada, genç nüfusun yoğun olduğu Türkiye’de, genç nüfusun, özellikle de Üniversite öğrencilerinin, kooperatif kavramı ve kooperatifçiliğe yaklaşımları incelenmiştir. Yapılan saha çalışmasında öğrencilere kooperatif türleri sorulduğunda, öğrencilerin yüzde 49’u kooperatif olarak sadece yapı kooperatifini bildiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca, benzer şekilde, kooperatiflerin, kooperatif ortaklarının yararlarını çok iyi koruduklarını düşünmemeleri de ikinci önemli bulgu olarak ortaya çıkmıştır.

Anahtar kelimeler: Kooperatifler, Kooperatif Kimliği, Kooperatiflerin Yapısal Değişimi

The requirement for challenge of cooperative structure in Turkey ?

Abstract

In this research, the identity of cooperative whose foundation goes back to 1890s years have been examined. Although their foundation is so old, they have not been operating very actively after 1980. In this research, young population especially, the young people in higher vocational school in University have been asked their opinion about cooperative identity. At the end of the reseach, it was recognized that youth in Universities are only aware of construction coeoperatives and they do not consider cooperatives as an institution looking for their interest.

Keywords: Cooperative, Cooperatif Identity, change in Cooperative Structure

¹ Dr. Zelha ALTINKAYA, İstanbul Aydın Üniversitesi E- Posta: zaltinkaya@aydin.edu.tr Tel: 05336864619

Türkiye’deki kooperatiflerin yapısı değişmeli mi?

Giriş

Geçmiş 1800’lü yıllara dayanan kooperatifler, dünyada önemli bir model oluştururken, Türkiye’de 1980’li yıllardan sonra önemli bir gerileme kaydetmiştir. Özellikle, dünyada önde gelen 300 kooperatifin cirosu, dünyanın önde gelen ekonomilerinden Kanada’nın Gayri Safi Milli Hasıla büyüklüğünden daha fazla bir büyüklüğe erişmesi olması, Türkiye’de bir iktisadi ve sosyal girişim olarak kooperatiflerin ekonomik ve sosyal etkinliğinin ne olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. Özellikle daha aktif, daha demokratik olmayı benimsemiş Avrupa Birliği’ne üyelik sürecindeki bir ülkede bu daha da önem kazanmaktadır. Bir iktisadi kurum olduğu kadar sosyal bir kurum da olan kooperatifler, üyelerinin Uluslararası Kooperatif Birliğinin kabul ettiği kooperatifçiliğin yedi temel prensibini esas alındığında, ekonomik başarının ardında yatan en önemli nedenler olan kooperatiflerin herkese açık olması, kooperatif üyelerinin, diğer kooperatif üyeleri ile içinde buldukları toplumla işbirliği içinde olmaları, demokratik bir biçimde yönetilmeleri, ekonomik katılım, eğitime ve yeniliklere açık olmak gibi temel prensipler, aynı zamanda aktif ekonomik katılımın ötesinde, kooperatifin ekonomik ve finansal başarılarını da destekleyen unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır.

Uluslararası Kooperatifler Birliği’nin 2002 yılında benimsediği stratejik kararlardan biri de kooperatif üyelerinin, kooperatif yönetimine aktif katılımının sağlanması başta olmak üzere, genel kabul görmüş kooperatifçilik prensiplerinin uygulanabilirliğini artırmak olmuştur. Bu konuda Avrupa düzeyinde çalışmalara başlanmıştır. Bu kapsamda, İstanbul Aydın Üniversitesi de İtalya, İspanya İsveç ‘in önde gelen kooperatifleriyle ve ortaklaşa geliştirdiği SKILLS projesi ile kooperatif üyelerinin daha bilinçli ve daha aktif olması için bir eğitim programı geliştirmiştir. Bu çalışmada da bu projenin bir uzantısı olarak, Türkiye’deki kooperatiflerin yapısının, demokratik ve katılımcı karakterleri yeniden sorgulanmıştır. Araştırmada, 19-24 yaş grubu genç kuşağın özellikle Üniversitede eğitim gören gençlerin, kooperatiflere bakış açısı belirlemek amaçlanmıştır.

Daha önceki yıllarda, Çıkmın ve Aras (2001) Ege ve Marmara bölgelerinde, Karacan Elazığ’da, Kaya ve Esengün (1996) Tokat’ta kooperatif ortaklarının sosyo-ekonomik durumlarını ortaya koyan çalışmalar yapmışlardır. Ertan ve Turan (2001), İsparta’da, Karlı ve Çelik (2003) yılında GAP bölgesindeki kooperatif üyeleri ile kooperatif arasındaki ilişkileri üzerine koyan araştırmalar yapmışlardır. Ancak, Türkiye’de ilk defa, geleceğin kooperatif ortağı olacak 19-24 yaş grubu arasındaki üniversite gençliği’ne yönelik, Türkiye’deki kooperatif yapıları hakkında bir anket çalışması yapılmıştır. Araştırmanın ilk bölümlerinde, dünyada ve Türkiye’deki kooperatifler hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra, anket çalışmasının detayları verilmiş ve sonuçları değerlendirilmiştir.

Dünyadaki kooperatifler ve 2008 krizi

Bugün, kooperatifler, dünyanın pek çok yerinde, yerel, bölgesel ve küresel seviyede bir ağ sisteminin parçası olarak pek çok çok uluslu şirketten çok daha iyi performans göstermişlerdir. Dünya ekonomik forumunun 2006 yılında açıkladığı verilere göre,

dünyanın önde gelen en rekabetçi ekonomilerinde en başarılı ekonomik performansı gösteren kurumlar içinde kooperatifler ilk sıralarda yer almaktadır. Finlandiya’nın Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH)’sının %21.1’sini, Yeni Zelanda’nın GYMH’sinin %17.5’nu, İsviçre’nin

GSYH'sinin % 16.4 İsviçre'in GSYH'nin %13.0'ü kooperatifler üretmektedir. Pekçoğu 50 yada 100 yıllık geçmişe sahip olan bu kooperatiflerden önde gelen 300 Kooperatifin cirosu 1 trilyon ABD Doları (755 milyon Euro), dünyanın önde gelen 9. gelişmiş ekonomisi olan Kanada'nın 979 milyar dolar olan Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'nın bedeline yakın bir bedeldir.²Faaliyet konularına göre değerlendirildiğinde ise önde gelen 300 kooperatif üyesinin %33 ü tarımsal ürünler, %25'i toptan ve perakende satış, %40'ı finansal konularda faaliyet göstermiştir. 2004 verisine göre dünyanın önde gelen ilk 10 kooperatiflerinden biri olan, Nationwide Insurance Cooperative, ulusal sigorta şirketi, dünyanın en rekabetçi ve serbest piyasa ekonomilerinden biri olan ABD'ye ait olması, kooperatiflerin ekonomi içindeki başarısını çok iyi bir biçimde ortaya koymaktadır (ICA,2007:21).

Avrupa'daki 42 ülkeden 37'sinde, 171 üyesi olan Cooperative Europa, 250.000 iktisadi teşebüsü, 160 milyon üyeyi ve 5.4 milyon işin ekonomik ve sosyal değişimini temsil etmektedir (Cooperative Europa, 2010). Durum böyle iken, Uluslararası Sanayi, Esnaf, Sanatkarlar, Servis Organizasyonları, (International Organization of Industrial, Artisanal and Service Cooperatives(CICOPA)) (CICOPA:2009) tarafından yapılan 2008 yılından itibaren kendini hissettirmeye başlayan kriz karşısında, gelişmiş ekonomilerin ve oradaki işçi ve sosyal kooperatiflerin etkisini ölçen araştırmada ise şu sonuçlar ortaya çıkmıştır:

İtalya'da sosyal kooperatifler 2007 yılında cirolarında %9 oranında bir artış kaydetmişken, krizin belirgin bir biçimde hissedildiği 2008 yılında, cirolarında belirgin bir düşüş görülmemiştir. Aynı dönemde, sektörel bazda bakıldığında, Romanya, Slovakya, Bulgaristan ve İtalya gibi ülkelerde, tekstil sektöründeki kooperatiflerde ciddi bir krize rastlanmamıştır.

Öte yandan, CICOPA üyeleri ve onların yan kuruluşlarının hiçbirinde, kapanma görülmemiştir.(CICOPA; 2009). Bu başarıda, güvenliğin ve esnekliğin bir araya getirme becerisine ait olduğu özellikle vurgulanmaktadır. Özellikle de sürdürülebilir işlerin yaratılmasında, ürünlerin, servislerin ve üretim süreçlerinin modernize edilmeleri de etkin rol oynamıştır.

2008 krizinin finansal ağırlıklı bir kriz olduğu varsayıldığında, böyle bir krizden, kooperatif bankaların etkilenmemesi de başka önemli bir noktadır. Kooperatif bankalarının bölgesel bir özellik göstermesinin yanı sıra, özellikle kooperatif üyeleri ile kooperatif bankaları arasında tesis edilmiş güven, krizin başarı ile atlatılmasında önemli bir faktör olarak değerlendirilmedi. Özellikle de İngiltere 'deki kooperatiflerin geçmişte de yüksek riskli yatırımlara girmedikleri ve yatırımlarda etik değerlendirme politikalarını izlemelerinin de bu başarıda önemli payı olduğu görülmektedir (CICOPA; 2009:2). Sadece Avrupa'daki değil, dünyadaki diğer kooperatiflerde benzer bir performans göstermiştir.

Küreselleşen dünyada ekonomik değişimler, kültürel değişimleri de beraberinde getirmiş, çok iyi bir iş performansı ve daha güçlü bir kooperatif kimliğini öne çıkarmıştır. Kooperatiflerin ekonomik hayattaki başarısı, kooperatiflerin yönetim yapısına da taşınmak istenmekte, kooperatiflerin daha demokratik, kooperatif üyelerinin daha aktif olması için çalışmalar yapılmaktadır. Uluslararası Kooperatifler Birliği (UKB) (International Cooperative Alliance (ICA)), kooperatiflerin yeniden yapılandırma fikrini ilk olarak 1992 yılında ortaya koymuştur (ICA, 2007:12). Kooperatifler, ilk ortaya çıkışlarından itibaren, bütün dünyada karşılıklı

² Kanada'nın 2004 yılı GSYH 979 milyar dolar

Türkiye’deki kooperatiflerin yapısı değişmeli mi?

sosyal ve ekonomik çıkarları doğrultusunda kişilerin biraraya gelmesi ile oluşmuş kurumlar olarak genel kabul görmektedirler. UKB’ce de açıklandığı üzere, kooperatifler aynı zamanda tüketiciler, üreticiler yada çalışanlarca sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen işletme organizasyonlarıdır (Pathak and Kumar, 2005; Briscole,1991:1) Bu nedenle Lambert, 1963 yılında, kooperatif bir iktisadi girişim olmasına karşın hem kendi üyelerinin hem de toplumun ihtiyaçlarını demokratik bir biçimde karşılamak üzere kurulan girişimler olarak tanımlamaktadır(Pathak and Kumar, 2005, Lambert,1963:1)

Daha da geriye gidildiğinde, İngiltere’de “Kooperatiflerin babası” olarak kabul edilen Robert Owen sadece kooperatif kurmanın yasal ve ekonomik gerekçelerini değil, kooperatife ortak olmanın felsefesini oluşturan kişi olmuştur (Pathak and Kumar, 2005; Briscole,1991:3). Dr.King, Owen’in düşüncelerinin halka arasında yayılmasında büyük katkı sağlamış ve Rochalde Öncüleri ile birlikte, kooperatiflerin başarılı olmaları için uzun ve özenli bir deneysel çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmalar doğrultusunda geliştirilen stratejilerde, açık ve gönüllü üyelik; demokratik kontrol, sermaye ve karların paylaşımına ilişkin pratik kurallar ortaya koymuşlardır. Uluslararası Kooperatifler Birliği, daha sonra bu pratik kurallara eğitim ve kooperatiflerin diğer kooperatiflerle işbirliğini de eklemiştir.

Bu prensipleri uygulayan kooperatiflerin başarılı oldukları saptanmıştır. Özellikle de kooperatiflerin amaç ve hedefleri ile üyelerin amaçları aynı olduğundan, üyelerin kontrol edilmesine gerek olmadığı buna karşılık herkesin ortak hedefler için gönüllü olarak daha çok katkı sağladığı görülmüştür. İsveç’ teki Coompanion,İspanya’nın Mondragon, İtalya’nın Trento Kooperatifler Birliği’ne bağlı kooperatifler de ABD ve İngiltere deki diğer başarılı kooperatifler gibi iktisadi anlamda başarılı performans sergilemektedirler. Sadece Mondragon kooperatifi, 2009 yılında bilanço büyüklüğünü 2008’deki 32.840 milyon Euro’dan,33.499 milyon Euro’ya çıkarmayı başarmıştır. Ancak, iktisadi olarak kriz ortamında da başarılı performans sergileyen bu kooperatifler bile üyelerinin daha başarılı ve daha aktif olmaları için, kendi kooperatifleri ile kooperatif üyelerinin arasındaki ilişkileri dikkate alarak, eğitimi geliştirici çalışmalar yapmışlardır. İstanbul Aydın Üniversitesi’nin de içinde bulunduğu, Avrupa Birliği’nin önde gelen kooperatifler fedarasyonlarının, kurumlarının ve Üniversitelerinin de ortaklaşa finanse ettiği Avrupa Birliği’nce de desteklenen SKILLS projesi kapsamında tüm Avrupa Birliği’ndeki kooperatif üyelerinin daha aktif ve daha bilinçli olması için özel bir eğitim programı geliştirmiştir. Bu proje kapsamında sadece kooperatif üyelerinin değil, kooperatife üye olması beklenen potansiyel üyeler ile uzun yıllar kooperatif üyeliği yapmış, hatta kooperatifin yönetiminde görev almış deneyimli kooperatif üyeleri de hedef kitle olarak

seçilmiştir. Proje çalışması sırasında, Türkiye’deki kooperatif üyelerinin ne kadar aktif olduğuna ilişkin sorgulamalar yapılmıştır. İzleyen bölümde hem Türkiye’deki kooperatif üyelerinin mevcut durumu hem de kooperatif üyelerinin bağlı buldukları kooperatife olan bakış açıları değerlendirilmiştir.

Türk kooperatifleri ve 2008 finansal krizi

Türkiye Milli Kooperatifler Birliği (2010) verilerine göre, 2008 Haziran itibariyle faal kooperatif sayısı 54.888, kooperatif ortak sayısı 7.355.218 iken, bu rakamların 2009 Mayıs ayında 48.785 kooperatife ve 6.929.884 ortak sayısına düşmüştür. Bu düşüş, 2008 yılında yaşanan 2009 yılında da kendini ağırlıklı olarak hissettiren krizin kooperatifler üzerindeki

etkisine de bağlanabilir. 2001 yılında ise toplam kooperatif sayısı 59.144, toplam üye sayısı ise 8.102.513 olarak açıklanmıştır (Türkiye Kooperatif Kurumu İstatistikleri, 2010). Ancak, Kooperatiflerin 2008-2009 yıllarına ait herhangi bir finansal veriye ulaşmak mümkün olmamıştır. 2009 verilerine göre Türkiye’de 12.788 adet tarımsal amaçlı kooperatif ve bu kooperatiflere bağlı 4.471.239 çiftçi bulunmaktadır(Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, 2010). Buna göre, kırsal alanda yaşayan 28.932.500 kişi’den (toplam nüfusun %49,25’u) (TUIK,2010) 4.471.239 kişisi %15.45’i tarım kooperatiflerine üyedir. Öte yandan, Türkiye’deki tarımsal işletmelerin %98’i küçük aile işletmeleridir (Çıkm,2005: 9). Bu AB ülkelerinde %92, ABD de %80 olan oranlara benzerlik göstermektedir. Sadece tarımsal işletmelerde değil, tarım dışındaki sektörlerde de aile şirketlerinin hakim olmasına karşın dünya ticaretinin önemli bir kısmını çokuluslu ve büyük sermayeli şirketler gerçekleştirmektedir. Önümüzdeki yıllarda da bu yoğunlaşmanın artarak devam edeceği varsayıldığında, küçük ölçekli işletmelerin biraraya gelerek daha güçlü bir yapı sergilemesi gerekmektedir. Güçlü yapılarda, güçlü sermaye ve finansal yapıların yanısıra güçlü yönetim becerilerini de gerektirmektedir. AB ülkelerinin genelinde kooperatiflerin pazar payı tarımsal girdilerde %55’i, tarımsal çıktılarda % 60’dır (Çıkm, 2005:10). Başarılı yönetimlerin yanısıra, tam rekabetçi olmayan işletmelerin hakim olduğu yeni ekonomik dünya düzeyinde, varolan ekonomik ve finansal krizlerin etkisiyle, gönüllülük, demokratik katılım, ortakların çıkarlarının tam olarak korunması, üyelerin çıkarlarının korumak, artırmak ve diğer işletmelerle işbirliği içersinde olmak gibi prensipler ön plana çıkmıştır.

Türkiye’de kooperatif üyelerinin, kooperatiflere bakış açıları, kooperatif yönetimince alınan kararlara katılmak, yönetimin seçilmesine aktif olarak katılmak gibi bilinçli ve aktif bir kooperatif üyesinin yapması gereken ve sahip olması gereken beceriler ve davranışları sorgulayan araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalardan Aras ve Çıkm(1976)’ın İzmir ve çevresinde yaptıkları araştırmada kooperatif ortaklarının % 51,28’inin bir, % 36,75’sinin iki, % 11,97’si üç ve daha fazla kooperatife ortak oldukları tespit edilmiştir. Kaya ve Esengün’ün 1976 yılında Tokat ili yaptığı bir çalışmada kooperatif ortaklarının, kooperatif bilgilerinden yoksun ve kooperatife ilgilerinin zayıf olduğu tespit edilmiştir (Karlı ve Çelik, 2003:15).

Son yıllarda azalmakla birlikte, Türkiye nüfusunun önemli bir kısmı tarım sektöründen gelir elde etmektedir. Tarımsal üretimi artırmanın, kaliteli ürün elde etmenin ve tarım ile

uğraşanların yaşam düzeylerini yükseltmenin en önemli yollarından biri olarak üreticilerin örgütlenmesi gerekliliği sıklıkla gündeme gelmektedir (Karlı ve Çelik, 2003:5).

Üreticilerin örgütlenmesi ve kooperatif ve kooperatif ortakları arasında ilişkiyi irdeleyen Ertan ve Turan’ın (2001), 1999 yılı verilerine göre dünya gül yağı üretiminin %30-40’nı gerçekleştirmekte olan Türkiye’nin % 30-35’lik üretimini tek başına karşılayan GÜLBİRLİK üzerinde yaptıkları vaka çalışmasının sonuçları önemlidir. Gül Birliğin 7.392 adet kooperatif ortağı olmasına karşın 4.649’unun kooperatifle ilikisi canlıdır. Öte yandan, kooperatif üyelerinin %92.31’inin kooperatif hesapları ile ilgilenmediği gibi bir sonuca ulaşmaları, Türkiye’deki kooperatifler ve ortakları arasında ilişkileri ortaya koyma açısından çarpıcıdır.

Karlı ve Çelik (2003), GAP alanındaki illerde tarım kooperatifleri ve diğer çiftçi örgütlerinin mevcut durumu, yapısı, faaliyetleri ve üyelere yönelik etkinliklerini inceledikleri araştırmalarında, bölgede, çiftçilerin eğitim düzeyinin düşük, örgütlenme bilincinin zayıf ve çiftçi örgütlenmesinin yetersiz olduğunu saptamıştır.

Türkiye’deki kooperatiflerin yapısı değişmeli mi?

Karlı ve Çelik (2003)’in yaptığı araştırmaya göre, GAP alanında 431 adet üretici örgütü hizmet vermektedir. Bu üretici örgütleri; Ziraat Odaları, Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım Satış Kooperatifleri, Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri, Sulama Kooperatifleri, Su Ürünleri Kooperatifleri, Sulama Birlikleri, Köylere Hizmet Götürme Birlikleri ve Çiftçi Derneğidir. Bölgedeki üretici örgütlerinin % 31,8’ini Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri oluşturmaktadır. Bunu sırasıyla Tarım Kredi Kooperatifleri (% 20,4), Köylere Hizmet Götürme Birlikleri (% 16,9), Ziraat Odaları (% 9,3), Sulama Birlikleri (% 7,0), Sulama Kooperatifleri (% 6,3), Tarım Satış Kooperatifleri (% 5,1), Su Ürünleri Kooperatifleri (% 3,0) ve Çiftçi Derneği (%0,2) izlemektedir.

İncelenen işletmelerde, işletme yöneticilerinin yaş durumu’na bakıldığında, ortalama olarak işletme yöneticilerinin %28,7’sinin 41-50 yaş grubunda olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla % 27,0 ile 31-40 yaş 50 grubu, % 24,2 ile 51-60 yaş grubu, % 13,2 ile 61 ve daha büyük yaş grubu ve % 6,9 ile 20-30 yaş grubu izlemektedir. İşletmelerde işletme yöneticilerinin eğitim durumlarına bakıldığında, üreticilerinin %3,4’ünün okuma-yazma bilmediği, % 6,9’nun okur-yazar, % 61,5’inin ilkökul mezunu, % 12,7’sinin ortaokul, % 12,1’inin lise ve % 3,4’ünün üniversite mezunu olduğu ortaya çıkmıştır (Karlı ve Çelik,2003: 71).

Karlı ve Celik (2003) araştırma alanında üreticilerin üye oldukları üretici örgütleri; Tarım Kredi Kooperatifi, Tarım Satış Kooperatifi, Ziraat Odaları, Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, Su Ürünleri Kooperatifleri, Sulama Kooperatifi ve Sulama Birlikleridir. Araştırma kapsamındaki işletmelerde, üreticilerin, üretici örgütlerine üye/ortaklık durumları incelendiğinde, üreticilerin % 58,0’i bir üretici örgütüne, % 35,1’i iki üretici örgütüne, % 5,2’si üç üretici örgütüne, % 1,7’si ise dört üretici örgütüne ortak oldukları saptanmıştır. Karlı tarafından yapılan benzer bir araştırmada, Harran ovasındaki üreticilerin % 60,64’ü herhangi bir üretici örgütüne üye olmadığı belirlenmiştir (Karlı, 2001).

Inan ve arkadaşlarının 1999 yılında, Trakya bölgesinde yapılan bir araştırmada ise üreticilerin % 14,4’ünün bir üretici örgütüne, % 85,6’sının ise iki ve daha fazla üretici örgütüne ortak oldukları saptanmıştır. Araştırma sonuçları ve literatür çalışmalarından elde edilen veriler, GAP bölgesindeki üreticilerin, Türkiye geneline göre, üretici örgütlenmesi açısından düşük düzeyde olduğunu göstermektedir (Karlı ve Çelik, 2003:71). Üreticilerin üretici örgütlerine ortak olma durumları kadar, ortak oldukları kooperatifin ne olduğunu bilme ve anlama düzeyleri de önemlidir. Çünkü üreticilerin ortak oldukları örgütün kendilerine ve kendilerinin üretici örgütüne karşı sorumluluklarını bilmesi hem üretici örgütünün başarılı olmasını ve hem de üreticinin hakkının korunması açısından önem taşımaktadır. Ancak, üreticilere, kooperatifçilik ile ilgili değişik tanımlamalar sorularak kooperatifçiliğin doğru tanımını bilme düzeyleri incelendiğinde, ortak üreticilerin % 30,5’inin kooperatifçiliğin tanımını doğru bildikleri, % 69,5’inin ise bilmedikleri belirlenmiştir (Karlı ve Çelik, 2003:72). Yine aynı bölgede, üreticilerin % 34,5’i kooperatifçiliği, devletin kurduğu, denetlediği ve yönetimine müdahale ettiği ekonomik kuruluş, % 33,3’ü ortaklarca kurulan ve devletçe yönetilen kuruluş, % 1,7’si ise ortakların sermayesine göre kârdan pay aldıkları ve yönetimde söz sahibi oldukları kuruluş olarak görmektedirler.

Araştırma sonuçları göstermektedir ki, araştırma alanındaki üretici örgütüne üye üreticilerin (GAP alanı) % 30,5’i kooperatifçiliğin doğru tanımını bilmektedir. Oysa Trakya bölgesinde kooperatifin tanımını doğru bilen üreticilerin % 54,4 oranında olduğu belirlenmiştir (İnan ve

ark,1999). Bu da araştırma alanındaki üreticilerin, Trakya bölgesi üreticilerine kıyasla kooperatifçiliği yeterince bilmediklerini göstermektedir.(Karlı ve Çelik, 2003:65)

İncelenen işletmelerde, üreticilerin % 64,9'u birliği kooperatif gibi bir örgüt, % 28,8'i çiftçilerin kurduğu birlik, % 4,0'ü şirket, % 2,3'ü ise dernek olarak görmektedirler. Trakya bölgesinde yapılan bir araştırmada, birliği üreticilerin % 84,4'ü kooperatif, % 6,1'i dernek, % 9,5'i ise şirket olarak gördükleri belirlenmiştir. Bu da araştırma alanındaki üreticilerin, Birliği, Trakya bölgesindeki üreticilerden farklı olarak bildiklerini ortaya koymaktadır. Her iki araştırma sonucu da göstermektedir ki, üreticilerin çoğunluğu Birlikleri kooperatif gibi görmektedir.

Üye olunan üretici örgütlerinin, faaliyet amaçları doğrultusunda çalışıp çalışmadığını kontrol etmek ve diğer taraftan üreticilerin kendi haklarını savunabilmeleri açısından³ üreticilerin üretici örgütlerine üye olmadan önce, ana sözleşmeyi okuyup okumadıkları sorulduğunda, işletme genelinde üreticilerin %36,8'i ana sözleşmeyi okuduğunu söylerken, % 63,2'si gibi büyük bölümü ise ana sözleşmeyi okumadıklarını belirtmişlerdir. İşletme büyüklük gruplarında ana sözleşmeyi okuyanların oranı % 31,8 ile

% 40,7 arasında değişirken, okumayanların oranı % 59,3 ile % 68,2 arasında değişmektedir.

İzmir yöresinde yapılan bir çalışmada ana sözleşmeyi okumayanların oranı zeytin üreticisi ortaklarda % 79,0, süt üreticisi ortaklarda % 74,0 (Yercan, 1996) olarak bulunmuştur. Karadeniz bölgesinde yapılan bir çalışmada ise, süt işleyen Tarımsal Kalkınma Kooperatifine ortak olan üreticilerin % 70,1'inin ana sözleşmeyi okumadıkları belirlenmiştir (Karlı ve Çelik, 2003;Turan, 1992).

Üreticilerin üye oldukları kooperatifin yasal kurallarını bilip bilmeme durumu incelendiğinde, Tarım Satış Kooperatiflerine ve Tarım Kredi Kooperatiflerine üye üreticilerin sırayla % 57,2 ve % 55,4'ünün yasaları hiç bilmedikleri belirlenmiştir. Ziraat Odalarına üye üreticilerin % 41,4'ü, Sulama Kooperatifine üye üreticilerin % 40'0'ı, Sulama Birliğine üye üreticilerin % 25,0'i, Tarımsal Kalkınma Kooperatifine üye üreticilerin % 21,4'ü yasaları bilmediklerini ifade etmişlerdir.

Üretici örgütlerinin başarısı, örgüt bilinci yüksek üye/ortaklar ile mümkündür. Bilinçli ve eğitim düzeyi yüksek üyeler/ortaklar; örgütlerine sahip çıkacak, yönetim kuruluna seçme ve seçilmede etkin rol oynayacak, örgütün çalışmasını denetleyecek ve fikirleri ile çalışmalara önemli katkıda bulunabilecektir. Bu nedenle, üretici örgütlerine girmeden önce ana sözleşmenin okunması, örgüt ve üyelerin ortakların birbirlerine karşı hak ve sorumluluklarının bilinmesi açısından önem taşımaktadır Üreticilerin yasaları iyi bilmeleri, bir taraftan haklarını aramalarını sağlarken, diğer taraftan üretici örgütüne karşı yükümlülüklerinin ne olduğunu bilmelerine yani kooperatif veya birliklerine sahip çıkma arzu ve iradelerini sağlaması açısından önemlidir.

Genel Kurul toplantılarına en çok katılımın Su Ürünleri Kooperatifleri (% 100) ve Tarımsal Kalkınma Kooperatifinde (% 68,0) olduğu, en az katılımın ise % 25,0 ile Sulama Birliğinde olduğu görülmektedir. Trakya bölgesinde yapılan bir çalışmada, Genel Kurul toplantılarına en

³ Ana sözleşme, üreticiler ile üretici örgütlerinin birbirlerine karşı hak ve sorumluluklarını gösteren bir akittir

Türkiye’deki kooperatiflerin yapısı değişmeli mi?

çok katılımın Damızlık Hayvan Yetiştiricileri Birliği (% 91,6) ve Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinde (% 83,8) olduğu (İnan ve ark., 1999), diğer bir araştırmada ise Genel Kurul toplantılarına katılımın Tarımsal Kalkınma Kooperatifinde % 60,86, Tarım Satış Kooperatiflerinde % 21,87 ve Tarım Kredi Kooperatiflerinde % 20,00 (Özdemir ve Mülayim, 1997) oranında olduğu belirlenmiştir. Tokat Kazova yöresinde yapılan bir araştırmada Genel Kurul toplantılarına katılanların oranı % 36,6 (Kaya ve Esengün, 1996), İzmir yöresinde yapılan bir çalışmada Genel Kurul toplantılarına katılım oranı Zeytin İşleme Kooperatiflerinde % 26,0 ve Süt İşleme Kooperatiflerinde % 39,0 (Yercan, 1996) oranında olduğu belirlenmiştir. (Karlı ve Çelik, 2003:72)

Üretici örgütlerinde, yönetim kurulu tarafından alınan kararlardan memnun olmayan üreticilerin memnun olmama nedenlerini belirlemek amacıyla, yönetim kurulu kararlarından neden memnun olmadıkları sorulmuştur. Üretici örgütlerine⁴ üye üreticilerin yönetim kurulu kararlarını olumlu bulmama nedenleri olarak, yöneticilerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini ve alınan kararların ortakların lehine olmadığını 72 belirtmişlerdir. Yöneticiler kendi çıkarları doğrultusunda hareket ediyor diyenlerin oranı Tarım Kredi Kooperatiflerinde % 30,8, Tarım Satış Kooperatiflerinde % 75,0 ve Ziraat Odalarında % 20,0’dır. Tarımsal Kalkınma ve Su Ürünleri Kooperatiflerinde alınan yönetim kurulu kararları ortaklar tarafından olumsuz bulunmamaktadır (Karlı ve Çelik, 2003: 74).

Üreticilerin büyük çoğunluğu (% 70,1) üyesi oldukları üretici örgütlerinde demokratik seçimlerle yöneticilerin seçilmesini istemektedirler. Bu da üreticilerin kendi örgütlerini, kendilerinin seçtikleri yöneticiler tarafından yönetilmesini istediklerinin bir göstergesidir (Karlı ve Çelik, 2003:75).

Yukarıda kısaca açıklanan tüm araştırmalar, Türkiye’de kooperatif üyelerinin kooperatiflerle olan ilişkilerine ortaya koymaktadır. Kooperatiflerin kuruldukları bölgeye bağlı olarak, kooperatif üyelerinin aktifliği değişmekle birlikte, kooperatif üyelerinin biraz daha aktif olmaya ihtiyaçları var. Ancak, Türkiye ‘de kooperatiflerin genç kuşak arasında nasıl bir imajı olduğu, geleceğin kooperatif üyelerinin kooperatifler konusunda yeterince bilinçli olup olmadıkları, İstanbul Aydın Üniversitesi’nin öğrencileri arasında yapılan bir araştırma ile belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmamızın sonuçlarını aşağıda sunuyoruz.

Türkiye de potansiyel kooperatif üyesi olarak üniversite gençleri arasında kooperatif bilinç düzeyi araştırması

Araştırma, 4-5 Ocak 2010 tarihlerinde, İstanbul Aydın Üniversitesi’nin 1000 öğrencisi üzerinde uygulanmış 880 öğrenci ankete cevap vermiştir. Hedef kitle, 19-24 yaş grubunda bir kitle olarak belirlenmiştir. Sonuçlarda, bu testin uygulandığı öğrenciler 19-24 yaş gurubu arasındadır. Ankete cevap verenlerden %55’i kız öğrencidir. Bu araştırmada öğrencilere 14 soru sorulmuş ve cevaplanması istenmiştir. 14 sorunun oluştururken Uluslararası Kooperatifler Birliği tarafından kabul edilmiş, kooperatifçiliğinin yedi temel prensibi dikkate alınmıştır: gönüllü ve herkese açık üyelik; üyeler tarafından gerçekleştirilen demokratik denetim; üyelerin ekonomik katılımı; özerklik ve bağımsızlık; eğitim, öğrenim ve bilgilendirme; Kooperatifler arasında işbirliği ; topluma karşı sorumlu olma.

⁴ Bu üretici örgütleri, üreticilerin bir araya gelerek oluşturduğu ve alınan kararlarda kendilerinin söz sahibi olduğu örgütlerdir

Öğrencilere, “Kooperatif nedir ?” sorusu sorulmuştur. Ankete katılanların %88’i kooperatifin ne demek olduğunu bildiklerini söylemişlerdir. Ancak, bu tanımın ayrıca, incelenmesi gereklidir. Kooperatif üyelerinin bile kooperatifin tam olarak ne olduğunu bilmedikleri gerçeği karşısında, 19-24 yaş grubu genç kuşağın kooperatifin ne olduğunu biliyor olmaları, sadece daha önce bu kavramı duymaları ile kooperatiflerin farkında oldukları şeklinde yorumlanıp yorumlanmaması gerektiği de başka bir araştırma konusu olabilir.

Bir diğer soru ise öğrencilerin “Kooperatif üyesi olup olmadıklarına ilişkindir. Öğrencilerin tamamı, kooperatif üyesi olmadıklarını açıklamışlardır. Ancak, %14’ünün annesi yada babasının bir kooperatif üyesi olduğu saptanmıştır.

“Daha önce kooperatif üyesi olmanız istendi mi?” sorusunda verilen cevaplara göre, kimsenin onların kooperatif üyesi olup olmayacakları konusunda bir soru sormadıkları ortaya çıkmıştır.

“Kooperatife üye olmak ister misiniz?” sorusuna, cevap verenlerin %38 i kooperatife üye olmak istediklerini ifade etmişlerdir.

Istanbul Aydın Üniversitesi’ndeki potansiyel kooperatif üyelerinin bilinç düzeyi konusundaki yapılan araştırmadaki en önemli sorulardan biri, 19-24 yaş grubu arasındaki grupta en çok tanınan kooperatif tipinin hangisi olduğu sorusuydu. Soruda, en çok bilineceği tahmin edilen, tarım kredi kooperatifleri, yapı kooperatifleri, esnaf ve sanatkarlar kooperatifleri ve çok bilinme ihtimali olan sosyal kooperatifler alternatif olarak sunulmuştur. Öğrencilerin, %49’u yapı kooperatiflerini en çok tanınan kooperatif türü olarak tanımlamışlardır. Ancak, hiçbir öğrenci sosyal kooperatifleri işaretlememiştir.

Ankette, kooperatiflerin genç potansiyel kooperatif üyeleri arasındaki imajlarına ilişkin ikinci önemli soru da 10. soru olmuştur. Bu soruda öğrenciye dört alternatif sunulmuş ve bu dört seçenektan hangisinin kendilerinin kooperatif hakkındaki düşüncelerini en iyi ifade ettiği sorulmuştur. Buna göre, öğrencilerin %39’u kooperatiflerde kooperatif yöneticilerinin kendi çıkarları için çalıştıkları ; %9’u kooperatiflerin hiçbir zaman amaçlarına ulaşamayacaklarını; %14’ü kooperatiflerin kendileri için hiçbir anlam taşımadığını ifade etmektedirler. Buna karşın, 880 Kişiden %16’sı kooperatiflerin ideallerimize ulaşmak için uygun kurumlar olduğu görüşüne sahiptirler.

Kooperatifler, ekip çalışmasının yapıldığı bir kurum olarak düşünülüp, düşünülmediği konusundaki soruya ise, verilen cevapların %41’nin bu konuda fikrinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Kooperatiflerin iç işleyişine bilmemeleri de olağandır.

“Türkiye’de Kooperatifleri, ekip çalışmasının yapıldığı bir yer kurum olarak düşünüyor musunuz?” sorusuna, %41 oranında “fikrim yok” , %34 oranında evet cevabı gelmiştir.

“Türkiye de Kooperatiflerin demokratik olarak yönetildiğini düşünüyor musunuz?” sorusuna öğrencilerin %64’ü hayır cevabı vermişlerdir.

“Türkiye de Kooperatif yönetimlerinin şeffaf olduklarını düşünüyor musunuz?” sorusuna ankete katılanların %77 si hayır cevabı vermiştir. Geri kalan % 23 i ise bu konuda fikirleri olmadığını söylemişlerdir.

Türkiye’deki kooperatiflerin yapısı değişmeli mi?

“Türkiye de kooperatiflerin sizin çıkarlarınızı koruduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna, ankete katılanların %61 hayır cevabını vermiştir.

Sonuç ve Öneriler

Anketin sorularına verilen cevaplar yanyana getirildiğinde 19-24 yaş grubu arasında şehir de yaşayan, üniversite gençliği arasında kooperatifler demokratik olmayan, yöneticilerin kendi çıkarları peşinden koşan bir kurum olarak düşünüldüğü bir yapı sergilemektedir. Kooperatiflerin genç kuşaklar arasında da hem iyi bir ekonomik ve finansal alternatif olabilmesi, yapısal bir değişiklik yapmalarında ve daha demokratik olmaları yönünde daha fazla çalışılması gerektiği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle, kooperatifler konusunda, toplumun herkesinin özellikle de gençlerin bilgilendirilmeye hatta eğitime ihtiyaçları çok açıktır. Ancak, sadece gençlerin değil, bu araştırma sonuçlarının üretilmesinde mevcut kooperatiflerin demokratik olmayan, kimi zaman kendi çıkarlarının peşinde koşan yöneticilerinin ve yönetim şekillerinin de etkisi olduğu dikkate alınarak, mevcut kooperatiflerdeki üyelerin (ortakların) ve yöneticilerin de Uluslararası Kooperatifler Birliği’nin yedi temel prensiplerin öngördüğü becerileri kazanma konusunda eğitilmeleri öngörülebilir. Aktif üyelerin, daha aktif kooperatifleri oluşturacağı varsayıldığında, bu eğitimlerle, kooperatiflerin ekonomik ve finansal açıdan da daha başarılı olacağı iddia edilebilir.

Kaynakça

- Çıkin, A. (2005). Türk Tarımı için bir vizyon ve tarım politikası taslağı`Rapor. http://www.elelebize.com/e-kutuphane/ayhancikin/Prof.Dr.AyhanCikin_01.pdf
- Ertan, Adnan ve Turan, Ahmet (2001), “GülBirlik Ortaklarının Kooperatif Ortak İlişkisi Yönünden Analizi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Yayını.C.6.S.2.29-43
- ICA, Review of International Cooperation. Vol.100 N.1.2007
- Inan İ.H. ve Kumkale, İ., Gaytancıoğlu, O.,(1999). Trakya’da Kırsal Kesimin Örgütlenmesinde Tarım Kooperatifleri, Üretici Birlikleri ve Köylere Hizmet Götürme Birliklerinin Rolü. Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, No:91, Ankara.
- CICOPA, “The Impact of the Crisis on Worker and Social Cooperatives,”Report. Brussels, July 2009. http://www.cicopa.coop/public_docs/RaportCriseEN.pdf.
- Cooperative Europa.” The Role of the Cooperatives in the Social Dialogue in Europe.”,2007.http://www.coopseurope.coop/IMG/pdf/SPP_STUDY_REPORT_FINAL_12_02_2008.pdf
- Karlı, B ve Çelik, Y. (2003). GAP Alanındaki Tarım Kooperatifleri ve Diğer Çiftçi Örgütlerinin Bölgesel Kalkınmadaki Etkinliği. Yayın No.97. <http://www.aeri.org.tr/PDF/97-PRGAPTKoop.pdf>
- Kaya, U. ve Esengun, K. 1996. Tokat İli Niksar Ovası Tarım İşletmelerinin Yapısal analizi, işletmelerin yapısal analizi, işletme sonuçlarını etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi ve doğrusal programlama yöntemi ile planlanması üzerine bir araştırma `Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt 13. Sayı: 1, Tokat s.161-189

Ozdemir, G ve Mulayim, Z.G. (1997) ``Tekirdağ ilinde Tarımsal Kooperatiflerde Kooperatif Ortak İlişkileri`` Kooperatif Dnyası Dergisi, Sayı 314.Ankara.s.2-12,1997

Pathak, R.D and Kumar Nirmala (2005).” The Key Factors Contributing Towards Successful Performance of Cooperatives in Fiji for Building a Harmonious Society”. Workshop on Enlarging Citizen Participation and Increasing Autonomy of Local Government in Achieving Societal Harmony. Network of Asia- Pacific Schools and Institutes of Public Administration and Governance (NAPSIPAG) Annual Conference Beijing.2005.

Türkiye İstatistik Kurumu, Kentsel Nüfus İstatistikleri,
<http://nkg.tuik.gov.tr/goster.asp?aine=1>

Türk Kooperatif Kurumu, istatistikleri <http://www.koopkur.org.tr/istatistik.htm>

Türkiye Milli Kooperatifler Birliği Bilgileri , Şubat 2010.

Peter Lazenby,” The Importance of Co-operatives “ Guardian.The United Kindgom.. Şubat 2009.<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/feb/09/importance-of-cooperatives/print>

Yercan, M.(1996). İzmir Yoresinde Seçilmiş Bazı Tarımsal Amacli Kooperatiflerde Kaynak kullanımı ve Kooperatif İşletmelerde Etkinliğin Ölçülmesi Üzerine Bir Araştırma. E.U. Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Bornova İzmir.

Türkiye'deki kooperatiflerin yapısı değişmeli mi?

SKILLS PROJESİ
TÜRKİYE DE KOOPERATİF BİLİNÇ DÜZEYİ ANKETİ
2007-2009 SKILLS

1. Cinsiyetiniz : a) Kadın b) Erkek
2. Kaç yaşındasınız ? a) 10 - 18 yaş b) 19 – 24 yaş c) 25-39 yaş d) 40 yaş üzeri
3. Kooperatif ne demek biliyor musunuz? a) Evet b) Hayır
4. Kooperatif üyesi misiniz ? a) Evet b) Hayır
5. Babanız yada anneniz kooperatif üyesi mi? a) Evet b) Hayır
6. Daha önce kooperatif üyesi olmanız istendi mi? a) Evet b) Hayır
7. Daha önce kooperatife üye olmak istediniz mi? a) Evet b) Hayır
8. Kooperatife üye olmak ister misiniz? a) Evet b) Hayır
9. Sizce Türkiye'de en çok bilinen kooperatifler aşağıdakilerden hangileridir ?
a) Sosyal Kooperatif b) Tarım Kredi Kooperatifi c) Yapı Kooperatifi d) Esnaf ve Sanatkarlar Kooperatifi
10. Aşağıdaki, cümlelerden hangisi Kooperatifler için düşüncelerinizi en iyi şekilde tanımlar:
a) Kooperatifler, hiçbir zaman amaçlarına ulaşamazlar.
b) Kooperatif yöneticileri, kendi finansal çıkarları için çalışırlar.
c) Kooperatifler ideallerimize ulaşmak için en ideal kurumlardır
d) Kooperatifler konut sahibi olmamızı sağlar.
e) Kooperatifler benim için hiçbir anlam taşımazlar.
11. Türkiye'de Kooperatifleri, ekip çalışmasının yapıldığı bir yer kurum olarak düşünüyor musunuz?
a) Evet b) Hayır c) Fikrim yok
12. Türkiye de Kooperatiflerin demokratik olarak yönetildiğini düşünüyor musunuz?
a) Evet b) Hayır c) Fikrim yok
13. Türkiye de Kooperatif yönetimlerinin şeffaf olduklarını düşünüyor musunuz?
a) Evet b) Hayır c) Fikrim yok
14. Türkiye de kooperatiflerin sizin çıkarlarınızı koruduğunu düşünüyor musunuz?
a) Evet b) Hayır c) Fikrim yok

ABMYO Dergisi'nde Yayımlanacak Makaleler İçin Yazım Kuralları

Dergide yayımlanan makaleler yazı işlerinin izni olmaksızın başka hiç bir yerde yayımlanamaz veya bildiri olarak sunulamaz. Kısmen veya tamamen yayımlanan makaleler kaynak gösterilmeden hiçbir yerde kullanılamaz. Dergiye gönderilen makalelerin içerikleri özgün, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makaledeki yazarlar isim sırası konusunda fikir birliğine sahip olmalıdır.

Makale Türleri

Makaleler İki grupta değerlendirilecektir:

Dergiye gönderilen makaleler aşağıdaki özellikleri taşıyan çalışmalar olmalıdır:

- Özgün araştırmalarla ilgili çalışmalar,
- Uygulama örneklerini bilimsel bir yaklaşımla anlatan çalışmalar,
- Belirli bir konuda, önemli gelişmeleri değerlendirip eksiklikleri ortaya koyan derleme çalışmaları,
- Tez çalışmasından elde edilen sonuçların bilimsel tutarlılığı olan bir bölümünden ya da tümünden yararlanılarak hazırlanmış, doktora öğrencisinin ve tez danışmanının ortak yazar olarak yer aldığı bilimsel makaleler.

ABMYO Dergisi'nde yayımlanan makaleler yayın tarihinden itibaren derginin bir sonraki sayısına kadar tartışmaya açık olacaktır. Makaleler için yapılan eleştiriler dergide yayınlanacaktır.

Makaleler en fazla 12 sayfa olmalıdır. Makaleler en az Word 6.0/95 formatında diskette veya CD'de teslim edilmeli ya da ABMYO Dergisi elektronik posta adresine gönderilmelidir. Orijinal olarak hazırlanmış makaleler % 20 oranında küçültülerek basılacaktır, bu nedenle şekil ve tablolar bu durum göz önünde bulundurularak hazırlanmalıdır. **ABMYO** Dergisi siyah beyaz basıldığından gönderilen makaledeki resim, fotoğraf, şekil ya da grafikler renkli olmamalıdır.

Sayfa Düzeni

Sayfa boyutu A4 kağıt boyutunda olmalı, sayfa yapısında sağdan ve soldan 2 cm; üstten 2.5 cm; alttan da 3 cm boşluk bırakılmış olmalıdır. Metin, sağ ve sola dayalı (justify), tek aralık olarak yazılmalı, paragraflar arasında bir satır boşluk bırakılmalıdır. Başlık, şekil adı, tablo adı gibi formata belirtilmiş yazılar dışında kalan metin Times New Roman yazı karakterinde 12 punto ile yazılmalıdır.